ГРОМАДСЬКА АНТИКОРУПЦІЙНА ЕКСПЕРТИЗА: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Дасюк Віктор Володимирович
доктор філософії, асистент
Кафедра приватного та публічного права
Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Анотація

В роботі досліджено громадську антикорупційну експертизу як самостійний вид антикорупційної експертизи в Україні. Розкрито правову природу та місце громадської антикорупційної експертизи в системі публічного адміністрування. Виявлено проблеми недостатньої інституціоналізації громадської антикорупційної експертизи та запропоновано напрями їх подолання.

Ключові слова

громадська антикорупційна експертиза, громадянське суспільство, публічне адміністрування, корупціогенні фактори, інститути громадянського суспільства, запобігання корупції.

Вступ

Залучення громадськості до антикорупційної діяльності є необхідною умовою ефективного функціонування системи запобігання корупції в демократичній державі. Конвенція ООН проти корупції 2003 року зобов'язує держави вживати належних заходів для сприяння активній участі окремих осіб та груп за межами державного сектора, включаючи громадянське суспільство та неурядові організації, у запобіганні корупції [1].

Громадська антикорупційна експертиза є одним із найважливіших форматів участі інститутів громадянського суспільства в антикорупційній діяльності. Водночас вона залишається недостатньо інституціоналізованою в Україні [2, с. 180].

Мета та задачі дослідження

Мета дослідження — розкрити правову природу громадської антикорупційної експертизи та виявити проблеми її реалізації. Задачі — визначити правову природу та статус громадської антикорупційної експертизи; охарактеризувати процедуру її проведення; виявити проблемні аспекти та запропонувати напрями удосконалення.

Результати дослідження та їх обговорення

Громадська антикорупційна експертиза здійснюється за власною ініціативою інститутами громадянського суспільства [2, с. 179]. На відміну від державної антикорупційної експертизи, громадська не є обов'язковим елементом нормотворчого процесу, а її висновки мають рекомендаційний характер. Водночас вона є важливим засобом громадського контролю за нормотворчою діяльністю органів публічної влади.

Процедура громадської антикорупційної експертизи включає кілька кроків: аналіз відповідності нормативно-правового акта формальним ознакам; аналіз процедури його розробки; проведення консультацій з галузевими експертами; оцінювання акта на наявність корупційних чинників [3, с. 72].

На сьогодні роль громадської антикорупційної експертизи залишається недостатньо інституціоналізованою: законодавчо не закріплено обов'язковість такої експертизи, відсутнє зобов'язання суб'єктів прийняття нормативно-правових актів враховувати висновки громадської антикорупційної експертизи. Тому потрібно передбачити обов'язковість громадської антикорупційної експертизи та встановити обов'язковість врахування її висновків суб'єктами прийняття відповідних нормативно-правових актів [4].

Міжнародний досвід свідчить, що залучення громадськості до антикорупційної діяльності є одним із найбільш ефективних заходів запобігання корупції. Конвенція ООН проти корупції 2003 року зобов'язує держави вживати заходів для сприяння активній участі окремих осіб та груп за межами державного сектора, включаючи громадянське суспільство та неурядові організації, у запобіганні корупції та інформуванні населення про неї [1]. Україна ратифікувала цю Конвенцію, що означає зобов'язання забезпечити реальні механізми участі громадськості в антикорупційній діяльності, включаючи інститут громадської антикорупційної експертизи.

Правова природа громадської антикорупційної експертизи полягає в тому, що вона є формою громадського контролю за нормотворчою діяльністю органів публічної влади. На відміну від державної антикорупційної експертизи, громадська ґрунтується на принципах добровільності, самоорганізації та незалежності від органів публічної влади. Вона може здійснюватися за ініціативою будь-яких інститутів громадянського суспільства: громадських об'єднань, наукових установ, незалежних експертів [2, с. 179]. Висновки громадської антикорупційної експертизи мають рекомендаційний характер, що є суттєвим обмеженням їх практичного впливу.

Процедура громадської антикорупційної експертизи, розроблена В. Вінніковим та ін. у методичних рекомендаціях, включає кілька послідовних кроків: аналіз відповідності нормативно-правового акта формальним ознакам; оцінку процедури його розробки та прийняття на предмет дотримання вимог прозорості; проведення консультацій із галузевими та юридичними експертами; безпосередню оцінку акта на наявність корупціогенних факторів [4]. Такий підхід забезпечує комплексність громадської антикорупційної експертизи та підвищує якість її висновків порівняно з несистематичними формами громадського контролю.

Основною проблемою інституту громадської антикорупційної експертизи є її недостатня інституціоналізація в Україні. По-перше, законодавство не передбачає обов'язковості проведення громадської антикорупційної експертизи щодо певних категорій нормативно-правових актів. По-друге, суб'єкти правотворчості не зобов'язані враховувати висновки громадської

антикорупційної експертизи та надавати вмотивовані відповіді на них. По-третє, відсутнє державне фінансування громадської антикорупційної експертизи, що значно обмежує можливості інститутів громадянського суспільства щодо її проведення на систематичній основі [2, с. 180].

Досвід проведення громадської антикорупційної експертизи свідчить про те, що вона є ефективним інструментом виявлення корупціогенних факторів, передусім у сферах, де державні органи мають обмежені можливості для глибокого галузевого аналізу. Незалежні експерти та громадські організації часто мають більш глибоке знання специфіки конкретних сфер правовідносин, що дозволяє їм виявляти корупціогенні фактори, що можуть залишитися поза увагою під час офіційної антикорупційної експертизи. Крім того, участь громадськості в антикорупційній експертизі сприяє формуванню суспільної нетерпимості до корупції та підвищенню рівня правової культури.

Для підвищення ефективності громадської антикорупційної експертизи необхідно забезпечити: законодавче закріплення обов'язковості її проведення щодо певних категорій актів підвищеного корупційного ризику; встановлення обов'язку суб'єктів правотворчості надавати публічну вмотивовану відповідь на висновки громадської антикорупційної експертизи; підтримку громадської антикорупційної експертизи через систему інформаційного забезпечення та публікацію відповідних матеріалів на офіційних платформах органів публічної влади. Такі заходи перетворять громадську антикорупційну експертизу з формального права на реальний механізм участі громадянського суспільства у запобіганні корупції [4].

Висновки

Громадська антикорупційна експертиза є важливим механізмом участі інститутів громадянського суспільства в запобіганні корупції, що доповнює державні форми антикорупційної експертизи забезпеченням зовнішнього незалежного контролю.

Основною проблемою інституту громадської антикорупційної експертизи є відсутність законодавчого закріплення обов'язковості проведення та врахування її висновків, що суттєво знижує ефективність цього превентивного заходу.

Для посилення ролі громадської антикорупційної експертизи необхідно законодавчо закріпити обов'язковість її проведення щодо певних категорій нормативно-правових актів та встановити обов'язок суб'єктів правотворчості обґрунтовувати причини неврахування відповідних висновків.

Список використаних джерел

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: прийнята резолюцією 58/4 Генеральної Асамблеї від 31 жовтня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 15.04.2026).
2. Ковальчук А.Ю., Дасюк В.В. Антикорупційна експертиза у системі забезпечення економічних прав громадян. Актуальні проблеми інноваційного розвитку кластерного підприємництва в Україні: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (27 березня 2020 р., м. Київ). Київ: КНУТД, 2020. С. 179-182.